

KURSANTLARDA IRODAVIY SIFATLARNI SHAKLLANISHIGA SHAXS INDIVIDUAL PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARINING TA'SIRI

Ramazonov Zuxriddin Orif o'g'li

O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti tadqiqotchisi

Annotatsiya. Maqolada kursantlarda irodaviy sifatlarni shakllanishiga shaxs individual-psixologik xususiyatlarini ta'sirini o'rganishga bag'ishlanadi. Dastavval kursantlarda shaxs individual psixologik xususiyatlaridan reaktivlik, rigidlik va xavotirlanish borasidagi nazariy qarashlarning tahlillari keltirilgan. Shuningdek, irodaviy sifatlarni kursantlarda shakllanishiga individual xususiyatlarni ta'siri empirik ma'lumotlar asosida o'rganilgan.

Kalit so'zlar: qo'rquv, g'azab, quvonch, qayg'u, hayrat, tashvish, qayg'u, hayrat, nafrat, reaktivlik, rigidlik, xavotirlanish, irodaviy sifatlar, mas'uliyatlilik, tashabbuskorlik, jur'atlilik, mustaqillik, matonatlilik, qat'iyatlilik, g'ayratlilik, e'tiborlilik, maqsadga intiluvchanlik.

ВЛИЯНИЕ ИНДИВИДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ОСОБЕННОСТЕЙ ЛИЧНОСТИ НА ФОРМИРОВАНИЕ ВОЛЕВЫХ КАЧЕСТВ У КУРСАНТОВ

Рамазонов Зухриддин Ориф угли

Научный сотрудник Университета общественной безопасности Республики Узбекистан

Аннотация. Статья будет посвящена изучению влияния индивидуально-психологических особенностей личности на формирование волевых качеств у курсантов. Первоначально курсантами были представлены анализы теоретических взглядов на реактивность, ригидность и тревожность с точки зрения индивидуально-психологических особенностей личности. Также на основе эмпирических данных изучается влияние индивидуальных особенностей на формирование волевых качеств у курсантов.

Ключевые слова: страх, гнев, радость, грусть, восхищение, тревога, тоска по родине, восхищение ненавистью, реактивность, ригидность, тревожность, волевые качества, отзывчивость, инициатива, смелость, независимость, упорство, усидчивость, энтузиазм, внимательность, целеустремленность.

INFLUENCE OF INDIVIDUAL PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF THE INDIVIDUAL ON THE FORMATION OF VOLITIONAL QUALITIES IN CADETS

Ramazonov Zuxriddin Orif ogli

Researcher of Public Security University of the Republic of Uzbekistan

Annotation. The article will be devoted to the study of the influence of individual-psychological characteristics of the individual on the formation of volitional qualities in cadets. Initially, cadets presented analyzes of theoretical views on reactivity, rigidity and anxiety from individual psychological characteristics of the individual. Also, the influence of individual characteristics on the formation of volitional qualities in Cadets is studied on the basis of empirical data.

Keywords: fear, anger, joy, sadness, admiration, anxiety, sadness, admiration, hatred, reactivity, rigidity, anxiety, volitional qualities, responsiveness, initiative, courage, independence, perseverance, perseverance, enthusiasm, attentiveness, purposefulness.

Kirish. Harbiy xizmatchilar shaxsining hissiy-irodaviy sohasini hisobga olgan holda, uning asosiy elementlarini, jumladan, harbiy xizmatchilarning emosiyalari va his-tuyg'ulari sohasini, shuningdek, ularning irodasi va irodaviy barqarorligi sohasini tushunish kerak. Harbiy xizmatchilarni jangovar vazifalarni bajarishga psixologik tayyorlashda muhim ahamiyatga ega [1].

Har qanday odamning hissiy ko'rinishlari juda xilma-xildir: qo'rquv, g'azab, quvonch, qayg'u, hayrat, tashvish, qayg'u, hayrat, nafrat va boshqalar. Harbiy xizmatchilar bundan mustasno emas, emosiya va his-tuyg'ular ularning ichki hayotining asosiy jihatini tashkil qiladi. Shuning uchun barcha harbiy xizmatchilar har daqiqada ma'lum bir hissiy holatda bo'ladilar va qandaydir his-tuyg'ularni boshdan kechiradilar.

Muammoning dolzarbligi: Harbiy xizmatchilarda his-tuyg'ular atrofida sodir bo'layotgan narsalar va ular bilan sodir bo'layotgan narsalar bilan o'zaro munosabatda bo'lganda paydo bo'ladi. Emosiyalarning paydo bo'lish mexanizmi harbiy xizmatchining ehtiyojlari va motivlari bilan chambarchas bog'liq. Harbiy xizmatchilarda ijobiy his-tuyg'ularni uyg'otadigan narsa va hodisalar mavjud - zavq, quvonch, qiziqish, hayajon va ularning ehtiyojlarini qondirishga yordam beradi. Salbiy his – tuyg'ular va tajribalar sifatida qabul qilinadigan vaziyatlar-norozilik, qayg'u, qayg'u, qo'rquv, qoniqmaslik, xavotirlanish va boshqalar ehtiyojlarni amalga oshirishga to'sqinlik qiladi.

Harbiy xizmatchining irodasini muvaffaqiyatli shakllantirish uchun zarur bo'lgan irodaviy fazilatlar va xususiyatlarni rivojlantirish bo'yicha muayyan tadbirlar nazarda tutiladi, jumladan:

Maqsadga yo'nalganlik- bu harbiy xizmatchining o'z faoliyati va xatti-harakatlarini shaxsiy va ijtimoiy ahamiyatga ega maqsadlarga bo'ysundirish qobiliyatidir [2]. Qat'iylik - bu harbiy xizmatchining tezkor qarorlar qabul qilish va ularni ikkilanmasdan amalga oshirish qobiliyatidir. Energiya va qat'iyatlilik - bu insonning irodaviy faolligi darajasini belgilaydigan xususiyatlar. Umuman olganda, baquvvat odamlar ham qat'iyatli. Qat'iyatli insonlar uzoqroq va doimiy energiyaga qodir.

Mardlik va jasorat insonning kurashish va muayyan qiyinchiliklarni engishga tayyorligini belgilaydi. Jasur odam impuls ko'rsatishi va ehtiyotsizlikka yo'l qo'yishi mumkin. Jasorat - yuzaga kelgan xavfni hisobga olish bilan birlashtirilgan jasoratdir. Qat'iyat va jasorat harbiy shaxs irodasining o'zagi bo'lgan fazilatlarni ifodalaydi. Chidamlilik - bu jasorat, jismoniy va ma'naviy chidamlilik. Jasoratli odam o'z ehtiyojlari, his-tuyg'ulari va motivatsiyasining egasidir. Harbiy xizmatchining irodasini shakllantirish uchun samarali, samarali va doimiy mehnat talab etiladi, bu esa harbiy-axloqiy tarbiya bilan uyg'unlashishi kerak.

Ma'lumki, harbiy xizmatchining psixologik tayyorgarligining markaziy vazifalaridan biri hissiy-irodaviy barqarorlik va kuchli irodali tayyorgarlikni shakllantirishdir. Kuchli iroda harbiy xizmatchining kasbiy faoliyatidagi muvaffaqiyat va g'alabalarning kalitidir. Shunday qilib, harbiy xizmatchilarning hissiy-irodaviy sohasining xususiyatlarini o'rganishda uning asosiy elementlarini, xususan, harbiy xizmatchilarning his-tuyg'ulari va hissiyotlari sohasini, shuningdek, harbiy xizmatchilarning belgilangan vazifalarni bajarishga psixologik tayyorgarligida muhim rol o'ynaydigan ularning irodasi va irodaviy barqarorligi sohasini tushunish kerak.

Metodika va natijalar tahlili: Tadqiqot ishimizda asosiy e'tibor qaratiladigan jihat kursantlarda irodaviy sifatlarni rivojlantirishga qaratilgan bo'lib, unda shaxsning individual psixologik xususiyatlarini o'rini ochib berish va baholash muhim ahamiyat kasb etadi. Shu o'rinda tadqiqot uchun tanlab olingan sinaluvchilar guruhida "Shaxs irodaviy sifatlarni o'rganish" metodikasining modifikatsion varianti (V.M.Chumakov tomonidan ishlab chiqilgan), "Reaktivlik o'zgarishini baholash shkalasi" (Ya.Strelyau tomonidan ishlab chiqilgan) hamda "Ekstraversiya, rigidlik va xavotirlanishni baholash metodika" (O.P.Yeliseyev tomonidan ishlab chiqilgan) laridan foydalanildi. Metodika bo'yicha olingan natijalarni yaqqol ifodalash maqsadida natijalar jadvallarda aks ettirildi.

1-jadval

Kursantlarda irodaviy sifatlarni va shaxs individual-psixologik xususiyatlari o'rtasidagi aloqadorlik

Shaxsning irodaviy sifatlari	Shaxs individual psixologik xususiyatlari		
	Reaktivlik	Rigidlik	Xavotirlanish
Mas'uliyatlilik	0,77**	0,22	0,48**
Tashabbuskorlik	0,12	0,14	0,66**
Jur'atlilik	0,47**	0,38*	0,61**
Mustaqillik	0,61**	0,53**	0,32*
Matonatlilik	0,08	0,41**	0,43**
Qat'iyatlilik	0,01	0,69**	0,82**
G'ayratlilik	0,63**	0,11	0,55**
E'tiborlilik	0,65**	0,10	0,44**
Maqsadga intiluvchanlik	0,20	0,42**	0,78**

** $r \leq 0,01$ * $r \leq 0,05$

Jadval natijalariga ko'ra, mas'uliyatlilik reaktivlik bilan ($r=0,77$; $r \leq 0,01$), xavotirlanish bilan ($r=0,48$; $r \leq 0,01$) yuqori darajada ahamiyatli bog'liqlikka ega ekanligi ma'lum bo'ldi. Ma'lumki, reaktivlik – bu bir xil kuch bilan ta'sir etuvchi tashqi va ichki taassurotlarga shaxs qanday kuch bilan emosional reaksiya qilishiga qarab munosabat bildirishdir. Reaktivlikning ro'yobga chiqishi emosionallik, ta'sirlanuvchanlikda ifodalanadi. Reaktivlik, o'z navbatida, faollik bilan o'zaro munosabatda bo'ladi.

Unga ko'ra, kursant shaxsida mas'uliyatlilikni rivojlanishida reaktivlik va xavotirlanish holatlari ijobiy ta'sir ko'rsatishi kuzatildi. Shu o'rinda ta'kidlash kerakki, bo'lajak ofiser shaxsida tanlagan kasbi nuqtai nazaridan mas'uliyatlilik sifati yuqori darajada rivojlanishni taqazo etadi. Natijalarga ko'ra, mas'uliyatlilik bilan rigidlik o'rtasida umumiy aloqadorlik kuzatilmadan mustaqil komponent ekanligi qayd etildi. Rigidlik – shaxsning xatti-harakatlari qanchalik sust va zaifligiga nisbatan baho berishdan iboratdir. Rigidlik holati o'smirning tashqi ta'sirlarga nisbatan qanday darajada reaksiya bilan javob bera olishi hamda unda o'zini o'zi nazorat qilishning namoyon bo'lishi bilan izohlanadi. Shu o'rinda rigidlik – o'zgaruvchan vaziyatlarga qarab motivatsiya jarayonini korreksiya qilish xususiyati bo'lib, shaxsning yangi sharoitlarga ko'nika olishi, ijtimoiy muhitdagi o'zgarishlarga moslashuvchanligi, ya'ni, shaxs psixikasining egiluvchanlik sifatini bildiradi. Rigidlik yuqori bo'lgan insonning o'z xulq-atvori strategiyasini o'zgartirish og'ir kechadi. Oqibatda qabul qilingan qarorlari hamda shakllanayotgan motivlari har doim ham vaziyatga adekvat bo'lavermaydi (mos kelavermaydi).

Sinaluvchilarning natijalariga ko'ra, tashabbuskorlik xavotirlanish bilan ($r=0,66$; $r \leq 0,01$) yuqori daraja ahamiyatli aloqadorlikka ega ekanligi ma'lum bo'ldi. Natijalardan ko'rish mumkinki, kursantlar o'rtasida tashabbuskorlik sifatining yuqori daraja rivojlanishi ularning xavotirlanish holatlari bilan uzviy bog'liq bo'lishi mumkin. Xavotirlanish – bu odamning doimo o'zini tashvishli his etishi, turli vaziyatlarni xatarli holat sifatida idrok etishga moyilligidir. Xavotirlanishning boshdan kechirilishi ham individual xususiyat bo'lib, bunday his noaniq biror xavf oldidan paydo bo'ladi. Xavotirlanish ro'y berishi mumkin bo'lgan yoki ehtimol tutilgan noxushliklar, odat va vaziyatdagi o'zgarishlarni keltirib chiqaradi. U tashvishli harakatlarda, holatning keskinligida va hokazolarda namoyon bo'ladi. Xavotirlanishning yuqori darajada bo'lishi, odatda, faoliyatning samaradorligini pasaytiradi, shaxsning har xil ziddiyatli xulq-atvori bilan birga kechadi. Odatda xavotirlanishning shaxs xususiyati sifatidagi va vaziyat bilan bog'liq ikki turi farqlanadi. Shaxs xususiyati sifatidagi xavotirlanish asab tizimining xususiyatlari va uzoq davom etadigan noxush muloqot bilan belgilanadi. Vaziyat bilan bog'liq xavotirlanish yoki reaktiv xavotirlanishlar aniq vaziyat bilan bog'liq bo'lgan va undan tashqarida namoyon bo'lmaydigan tashvishli holatdir. Shuning bilan birga kursantlar kasbiy faoliyatga tayyorlanishlari negizida o'zlarida ma'lum tashabbus, ixtiro va yangiliklarni topib, ularni amaliyotga qo'llashga harakat qiladilar. Bu esa har doim ham samarali va natijalari chiqmasligi mumkin. Empirik ma'lumotlarga ko'ra, xavotirlanish holati rigidlik va reaktivlik o'rtasida o'zaro aloqadorlik kuzatilmadan mustaqil hodisa ekanligi aniqlandi.

Metodika natijalariga ko'ra, jur'atlilik reaktivlik bilan ($r=0,47$; $r \leq 0,01$), xavotirlanish bilan ($r=0,61$; $r \leq 0,01$) yuqori darajada rigidlik bilan ($r=0,38$; $r \leq 0,01$) ahamiyatli bog'liqlikka ega ekanligi kuzatildi. Shu o'rinda ta'kidlash kerakki, kursantlarda jur'atlilikni rivojlanishida ijtimoiy ta'sirlarga nisbatan qat'iy pozitsiyada turish imkoniyati muhim ekanligini ko'rishimiz mumkin. Ayniqsa, bo'lajak ofiserlarda o'quv va kasbiy faoliyati bilan bog'liq xavotirlanish holatlarini ortib ketishi ularda o'zlariga nisbatan jur'atlilikni rivojlanishiga olib keladi. Shu o'rinda kursant shaxsida jur'atlilikni rivojlanishida reaktivlikning ham ahamiyat mavjud ekanligi tajriba natijalaridan ma'lum bo'ldi.

Metodika natijalariga ko'ra, mustaqillik rigidlik bilan ($r=0,53$; $r \leq 0,01$), reaktivlik bilan ($r=0,61$; $r \leq 0,01$) yuqori darajada, xavotirlanish bilan ($r=0,32$; $r \leq 0,01$) ahamiyatli daraja aloqadorlikka ega ekanligi kuzatildi. Natijalardan ko'rinadiki, kursantlardagi mustaqillik sifatini rivojlanishida ulardagi individual-psixologik xususiyatlarining o'rni muhim hisoblanadi.

Sinaluvchilarning natijalariga ko'ra, matonatlilik rigidlik bilan ($r=0,41$; $r \leq 0,01$), xavotirlanish bilan ($r=0,43$; $r \leq 0,01$) yuqori darajada ahamiyatli aloqadorlikka ega ekanligi aniqlandi. Bu esa kursantlarda matonatlilikni rivojlanishi ulardagi rigidlik va xavotirlanish holatlari bilan uzviy bog'liq holda kechishi kuzatiladi. Shuning bilan birga bo'lajak ofiserlarda matonatlilikni shakllanishi reaktivlik bilan o'zaro bog'liq bo'lmasdan mustaqil hodisa ekanligi qayd etildi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, qat'iyatlilik rigidlik bilan ($r=0,69$; $r \leq 0,01$), xavotirlanish bilan ($r=0,82$; $r \leq 0,01$) yuqori ahamiyatli bog'liqlikka ega ekanligi ma'lum bo'ldi. Bu esa o'z navbatida kursant shaxsida qat'iyatlilikni ortib ketishi ulardagi har qanday ta'sirlarga nisbatan shaxsning o'zgarmasligi hamda

xavotirlanish holatlari bilan uzviy bog'liq ekanligini ko'rishimiz mumkin. Ayniqsa, bo'lajak ofiser shaxsida qat'iyatlilikning tarkib topishi ulardagi reaktivlik bilan o'zaro aloqador bo'lmasdan mustaqil komponent ekanligi aniqlandi.

Sinaluvchilarning natijalariga ko'ra, g'ayratlilik reaktivlik bilan ($r=0,63$; $r\leq 0,01$), xavotirlanish bilan ($r=0,55$; $r\leq 0,01$) yuqori darajada ahamiyatli bog'liqlikka ega ekanligi kuzatildi. Shuning bilan kursantlarda g'ayratlilikni rivojlanishi ulardagi rigidlik xususiyati bilan bog'liq bo'lmasdan mustaqil hodisa ekanligi aniqlandi. Shu o'rinda ta'kidlash kerakki, bo'lajak ofiserlarda g'ayratlilikni rivojlanishi ulardagi o'quv va kasbiy faoliyatida yuzaga keladigan xavotirlanish holatlarini ortib ketishi bilan uzviy bog'liq bo'ladi.

Tajriba natijalariga ko'ra, e'tiborlilik shaxs individual xususiyatlaridan reaktivlik bilan ($r=0,65$; $r\leq 0,01$), xavotirlanish bilan ($r=0,44$; $r\leq 0,01$) yuqori darajada ahamiyatli aloqadorlik mavjudligi qayd qilindi. Shuning bilan e'tiborlilik rigidlik bilan o'zaro aloqador bo'lmasdan mustaqil komponent ekanligi aniqlandi. Natijalardan ko'rinadiki, kursant shaxsida e'tiborlilikni shakllanishida reaktivlik va xavotirlanishning ortishi bilan uzviy bog'liq ekanligi ko'rsatib o'tiladi.

Empirik ma'lumotlarga ko'ra, maqsadga intiluvchanlik rigidlik bilan ($r=0,42$; $r\leq 0,01$), xavotirlanish bilan ($r=0,78$; $r\leq 0,01$) yuqori darajada ahamiyatli bog'liqlikka ega ekanligi ma'lum bo'ldi. Shuning bilan birga bo'lajak ofiser shaxsida maqsadga intiluvchanlik reaktivlik bilan o'zaro aloqador bo'lmasdan mustaqil hodisa ekanligi aniqlandi. Ta'kidlash joizki, maqsadga intiluvchanlik kursant shaxsidagi rigidlik va xavotirlanish holatlari bilan uzviy aloqadorlikda rivojlanishi qayd etiladi.

Xulosa: Metodika natijalariga ko'ra, bo'lajak ofiserlarda irodaviy sifatlari va shaxsning individual-psixologik xususiyatlari bilan o'zaro bog'liqlik kuzatiladi. Unga ko'ra, bo'lajak ofiserlarda irodaviy sifatlarning namoyon bo'lishi ko'p hollarda emosional holatlardan xavotirlanish bilan aloqador bo'lib, shaxs emosional jabhasini faol ravishda nazorat qila olishi bilan tavsiflanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.Асмолов А.Г. Психология личности: культурно-историческое понимание развития человека. - М.:Академия, 2007. - 528 с.
- 2.Лебедев В.И. Личность в экстремальных условиях. - М.: Издательство политической литературы, 1989. - 304 с.